

Badania nad hinduizmem w Polsce¹

Research on Hinduism in Poland

Eugeniusz Sakowicz

eugeniusz.sakowicz@wp.pl

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Professor nauk teologicznych, encyklopedysta-leksykograf; kierownik Katedry Religioologii i Ekumenizmu na Wydziale Teologicznym UKSW; członek Komitetu Nauk Teologicznych Polskiej Akademii Nauk; autor ponad 300 publikacji, ponad 1600 haseł encyklopedycznych, kilkunastu książek. (m.in.: *Dialog Kościoła z islamem według dokumentów soborowych i posoborowych (1963-1999)*, *Czy islam jest religią terrorystów?*, *Pryncypia dialogu Kościoła katolickiego z religiami Dalekiego Wschodu i Indii w świetle nauczania Soboru Watykańskiego II oraz dokumentów posoborowych*, *Rozmowy o islamie i dialogu*), a także redaktor (*Jan Paweł II. Encyklopedia dialogu i ekumenizmu*).

Europa Zachodnia od XIX wieku zaczęła bardzo interesować się religiami, ale też i duchowością Dalekiego Wschodu oraz Indii. Zainteresowanie to nigdy nie ogarniało mas. Specjalistami z zakresu wiedzy na temat „światła ze Wschodu” (*ex Oriente lux*) byli i są orientaliści (w tym indolodzy), językoznawcy, filozofowie oraz kulturoznawcy, a także religioznawcy, nadto konwertyci, którzy porzucili ateizm lub chrystianizm na rzecz np. religii Indii.

W miarę wykształcony Europejczyk czy – mówiąc ogólnie – przedstawiciel świata kultury Zachodu „coś” wie o Indiach

---

¹ W niniejszym artykule wykorzystano (za wiedzą dyrekcji Wydawnictwa KUL) około 30% objętości wcześniej opublikowanego tekstu autorskiego: E. Sakowicz, *Badania nad hinduizmem w Polsce*, [w:] Z. Kupisiński (red.), *Badania religioznawcze w Polsce*, Lublin 2011, s. 171-178.

i hinduizmie². Na pewno słyszał słowo „joga”, a może nawet jogę uprawiał bądź uprawia. Być może leczę się według wskazówek *ajur-wedy* – systemu medycyny indyjskiej, wydając krocie na paramedykamenty. Znajomość najstarszej demokracji Indii, za jaką swój kraj uważają hindusi, jest jednak pobieżna. Hindusi i hinduiści to określenia w powszechnym odbiorze tożsame.

Zdarza się, że o religiach Indii, jej systemach filozoficznych najchętniej chcą publicznie mówić ci, którzy nic a nic na ten temat nie wiedzą. Są też i takie samozwańcze „autorytety”, które przestrzegają np. przed jogą jako demonicznym systemem myśli. Inni traktują ją jako jeden z filarów New Age. Przeprowadzają niesprawiedliwy sąd nad filozofią, sięgającą korzeniami setek lat przed Chr., inspirującą przez wieki wielkich myślicieli, ascetów czy też osoby (w dyskursie filozoficzno-religijnym Indii pojęcie „osoby” nie jest zrozumiałe) zaangażowane na rzecz pomocy drugiemu człowiekowi w sferze określanej dziś jako dialog dzieł bądź dialog społecznego zaangażowania. A przecież elementy jogi wykorzystywane są przez mnichów katolickich, prowadzących dialog intermonastyczny. Nie są to mnisi ekskomunikowani przez Stolicę Apostolską! W latach wczesnej młodości uprawiałem jogę, co nie spowodowało mojego odwrócenia się od przekonań katolickich czy porzucenia chrystianizmu. Wręcz przeciwnie, moja młodzieńcza joga oraz praktykowanie przez rok ostrego wegetarianizmu pozwoliły mi zrozumieć, kim jestem jako chrześcijanin.

---

² Bibliografia dotycząca historii subkontynentu indyjskiego (do 1988 roku) zob. E. Sakowicz, *Indie*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 7, Lublin 1997, kol. 120-121 (cały artykuł encyklopedyczny – kol. 117-121). Zwrócić też trzeba uwagę na dzieła przełożone na język polski, które są dziś świadectwem recepcji nauki o hinduizmie w Polsce. Klasyčnymi pracami są: S. Radhakrishnan, *Filozofia indyjska*, tłum. Z. Wrzeszcz, t. 1-2, Warszawa 1958-1960; A.L. Basham, *Indie. Od początku dziejów do podboju muzułmańskiego*, tłum. E. Słuszkiewicz, Warszawa 1973, 2000²; J.B. Chethimattam, *Nurty myśli indyjskiej*, tłum. T. Gerlach, Warszawa 1974; J. Brockington, *Święta nić hinduizmu. Hinduizm w jego ciągłości i różnorodności*, tłum. J. Marzęcki, Warszawa 1990. Godne uwagi są prace z zakresu dialogu Kościoła katolickiego z hinduizmem, np.: E. Śliwka (red.), *Hinduizm (materiały z sesji naukowej). IV Pięćdziesiątne Spotkania z Religiami*, Materiały i Studia Księży Werbistów, t. 33, Pięćdziesiątne 1988; E. Sakowicz, *Principia dialogu Kościoła katolickiego z religiami Dalekiego Wschodu i Indii w świetle nauczania Soboru Watykańskiego II oraz dokumentów posoborowych*, Warszawa 2006. Wolor źródłowy posiada zbiór dokumentów z zakresu dialogu międzyreligijnego, zob. S. Lach, Z.J. Kijas (red.), *Buddyzm i hinduizm w nauczaniu Jana Pawła II (1978-1999)*, Biblioteka Ekumenii i Dialogu, t. 10, Kraków 2000.

Pragnę z przekonaniem podkreślić, iż lęk przed innymi religiami, w tym hinduizmem (i jego systemami filozoficznymi, np. jogą), wypływa po prostu z niezawinionej niewiedzy czy też zawinionej ignorancji. W kontekście tego stwierdzenia absurdalnie, ale chyba prawdziwie brzmi przekonanie wyznawców religii Dalekiego Wschodu i Indii jakoby tzw. człowiek Zachodu rozwinął niepomiernie swój intelekt (który jednak wybiórczo poznaje i opisuje rzeczywistość), zaniedbując przekaz emocjonalny czy intuicję. Europejczyk nie potrafi „czytać” obrazów, nie rozumie symboliki, a przecież świat kultury to świat symboli! Więcej jest przecież wokół nas „piktogramów” niż liter. Twierdząc, że wszystko wie, Europejczyk nie wie niczego. Człowiek kultury Zachodu zagubił duchowy wymiar życia.

Od szeregu już lat kulturoznawcy i religioznawcy mówią coraz śmielej o „przesuwaniu się” cywilizacji Wschodu na Zachód. Niekoniecznie ów proces „nakładania się” Wschodu na Zachód musi oznaczać „zderzenie cywilizacji”. Nie ulega natomiast wątpliwości, iż ważniejsze od irracjonalnego lęku przed „nieznanym”, każącego budować takie czy inne stereotypy, jest poznawanie „świata” innej religii czy w ogóle kultury. Stereotypy zawsze są „z natury swojej” nieprawdziwe i niesprawiedliwe!

Polska nauka – zarówno w okresie międzywojennym³, jak i po

³ Chociaż w okresie międzywojennym działali w Polsce wybitni indolodzy, w tym Stanisław Schayer, „należy pamiętać, że nauka o Wschodzie była w społeczeństwie polskim otoczona wielu przesadami, spośród których pewne niewątpliwie tamowały jej rozwój, a inne, jakkolwiek ją popierały, mogły ją być łatwo sprowadzić na manowce. Z jednej strony stan ekonomiczny i polityczny Polski zdawał się uprawniać niektórych ludzi do twierdzenia – nie wchodzę w to, czy słusznie czy niesłusznie – że Polska ma wiele ważniejszych trosk, niż studia nad Indiami czy Egiptem. Ten pogląd dzieliły również niektóre departamenty Ministerstwa WRiOP [Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego – E.S.] i w rezultacie nie wykazywały zbyt dużego zrozumienia dla potrzeb polskiej orientalistyki. Polityka kolonialna niektórych sfer oczywiście bardziej szkodziła, niż sprzyjała jej rozwojowi. Z drugiej strony istniał w Polsce, tak jak istnieje w wielu innych krajach Europy i w Ameryce, entuzjazm dla wszystkiego, co wschodnie, niepodzielny podziw dla mądrości Wschodu z hasłami *ex Oriente lux* itd. Ofiarą tego entuzjazmu padły szczególnie i przede wszystkim Indie. Przywieziona do Europy i zinterpretowana przez mętnych teozofów angielskich, francuskich i niemieckich filozofia i religia hinduizmu i buddyzmu z dużym powodzeniem wyparła lub ograniczyła do ścisłych specjalistów wszelkie poważne badania nad językami, filozofiami i religiami Indii i wprowadziła w społeczeństwo jako «mądrość Wschodu» jakiś cudaczny zlepek ze wszystkich najtańszych i najprymitywniejszych idei filozoficznych i religijnych Indii. [...] Kiedy Schayer wszedł do grona polskich orientalistów, orientalistyka w Polsce miała dosyć dziwny charakter. Reprezentowało ją paru bardzo dobrych uczonych, byłych uczniów przeróżnych sław europejskich, głównie francuskich, niemieckich i rosyjskich. Jeśli chodzi o orientalne studia uniwersyteckie,

II wojnie światowej – może poszczycić się dorobkiem naukowo-badawczym dotyczącym Indii. Świat hinduizmu eksplorowany był i jest przez profesjonalistów oraz amatorów (tj. osoby nieposiadające formalnego wykształcenia akademickiego, a mające ogromną wiedzę), a także praktykujących religie azjatyckie, w tym polskich wyznawców neohinduizmu.

Obecnie badania nad językiem i kulturą Indii prowadzone są w ramach indologii na Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie oraz Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wybitni indologowie (w tym znawcy hinduizmu) pracowali bądź też pracują w innych ośrodkach naukowych, np. we Wrocławiu czy Lublinie⁴. W okresie powojennym – aż do 1989 roku – koncentrowano się głównie na zagadnieniach językoznawczych oraz pracach z zakresu kultury Indii. Hinduizm nie stanowił priorytetu badawczego.

Instytut Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego

Tradycja badań oraz studiów dotyczących Azji Południowej na Uniwersytecie Warszawskim, ze szczególnym uwzględnieniem Indii (w tym religii tego subkontynentu – przed II wojną światową powiedziano by „religij”), sięga w Polsce XX-lecia międzywojennego. W 1918 roku sanskryt po raz pierwszy w historii nauki polskiej stał się przedmiotem wykładanym na wyższej uczelni. W 1932 roku utworzony został Instytut Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego (UW). Założycielem oraz pierwszym dyrektorem Instytutu (z siedzibą w Pałacu Staszica w Warszawie) został Stanisław Schayer (zm. 1941)⁵.

Polska nie miała żadnej dłuższej tradycji, a przez swoich reprezentantów, głównie z XX wieku, weszła od razu *in medias res* orientalistyki europejskiej. Indianistyka była jednym z młodszych studiów, a i to do jakiegoś roku 1920 była nieśmiało przyczępiona do studiów językoznawczych. [...] Warszawa była miastem pod względem orientaliów najbardziej upośledzonym” – A. Kunst, *Stanisław Schayer 1899-1941*, [w:] *Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego 1915-1945 M-Z*, Monumenta Universitatis Varsoviensis 1816-2016, e-MONUMENTA_WUW 2016, s. 199-200 [on-line], www.wuw.pl/data/include/cms/monumenta-ebook/pdf/Portrety-Uczonych-Profesorowie-UW-1915-1945-M-Z.pdf [dostęp: 20.09.2018].

⁴ Ze środowiskiem KUL związani byli m.in.: Leon Cyboran, ks. Franciszek Tokarz, Tomasz Ruciński oraz Maciej Stanisław Zięba. Ze środowiskiem UMCS związany jest Krzysztof Kosior, natomiast był Gerard Głuchowski.

⁵ Zob. H. Hoffmann, *Schayer Stanisław*, [w:] *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 9, Warszawa 2003, s. 49. S. Schayer jest autorem pierwszego polskiego opracowania dziejów indyjskiej literatury – zob. tenże, *Literatura indyjska*, [w:] S. Lam (red.), *Wielka literatura powszechna*, t. 1, Warszawa 1930; A. Kunst, *Stanisław Schayer 1899-1941*, art. cyt., s. 197-204.

Uczony ten był wybitnym znawcą filozofii buddyjskiej. Zajmował się też hinduizmem (pisał m.in. na temat braminizmu). S. Schayer zreformował Sekcję Orientalistyczną przy Instytucie Nauk Antropologicznych i Etnologicznych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Sekcję tę przekształcił w 1937 roku w Komisję Orientalistyczną Towarzystwa, która stała się placówką typu akademickiego. Najwybitniejszy polski indolog okresu międzywojennego założył nadto pismo „Polski Biuletyn Orientalistyczny. Polish Bulletin of Oriental Studies”, które ukazywało się w latach 1937-1939. Periodyk był organem Instytutu i Sekcji Orientalistycznej Warszawskiego Towarzystwa Naukowego.

W roku akademickim 1933/1934 studenci Instytutu Orientalistycznego UW podjęli naukę w ramach Seminarium Indologicznego (również: Egipciologicznego, Sinologicznego oraz Turkologicznego). Po zakończeniu II wojny światowej, która przyniosła bardzo poważne straty personalne oraz materialne (już na początku wojny została zbombardowana i spalona przez Niemców Biblioteka Instytutu Orientalistycznego w Warszawie), zostały wznowione zajęcia w Instytucie. W następnych latach Instytut kilkakrotnie zmieniał swoją siedzibę, by przejąć część ówczesnego Gmachu Porektorskiego UW, gdzie funkcjonuje do dziś.

W 1952 roku Instytut Orientalistyczny znalazł się w strukturach Wydziału Filologicznego. W 1964 roku Instytut tworzyły następujące Katedry: Indologiczna, Egipciologiczna, Sinologiczna, Turkologiczna, Afrykanistyczna, Asyriologiczna, Semitystyczna. W 1969 roku powyższa jednostka zaczęła funkcjonować w ramach Wydziału Filologii Obcych. W latach 1970-1979 miały miejsce dalsze zmiany struktury Instytutu Orientalistycznego, w którego skład weszły: Zakład Środkowego Wschodu, Zakład Dalekiego Wschodu, Zakład Współczesnych Zagadnień Azji, Zakład Bliskiego Wschodu i Afryki. W 1975 roku Instytut Orientalistyczny był największą jednostką w strukturach Wydziału Neofilologii, mającą 11 specjalności: filologia indyjska, afrykanistyka, arabistyka i islamistyka, egipciologia, filologia Wschodu Starożytnego, iranistyka, japonistyka, mongolistyka, semitystyka, sinologia, turkologia. W latach 1980-1989 zwiększyła się liczebnie kadra naukowa (do około 70 osób pod koniec tego okresu).

W latach 1990-1999 w ramach Instytutu utworzono nowe jednostki naukowo-badawcze. Pod koniec lat 90. jego strukturę stanowiło 13 Zakładów (Azji Południowej, Arabistyki i Islamistyki, Asyriologii i Hetytologii, Egipciologii, Hebraistyki, Iranistyki, Islamu Europejskiego, Japonistyki i Koreanistyki, Języków i Kultur Afryki, Sinologii, Środkowego Wschodu, Turkologii i Ludów Azji Środkowej) oraz Studium Europy Wschodniej.

W 2000 roku w Instytucie powołane zostało Studium Stosunków Międzykulturowych. W 2003 roku podjęto inicjatywę zorganizowania Podyplomowego Studium Religioznawstwa. W tym też roku Rada Naukowa Instytutu Orientalistycznego uzyskała uprawnienia do nadawania stopnia doktora nauk humanistycznych⁶. W 2005 roku Instytut uzyskał status jednostki podstawowej Uniwersytetu Warszawskiego na prawach wydziału. W 2008 roku uchwałą Senatu Uniwersytetu Warszawskiego Instytut został przekształcony w Wydział Orientalistyczny. W 2011 roku pracowało tam ponad 150 pracowników, a studiowało około 1000 studentów⁷.

Katedra Azji Południowej Wydziału Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego

W 2008 roku Rada Wydziału Orientalistycznego UW zmieniła strukturę organizacyjną jednostki. W 2011 roku stanowiły ją: Katedra Azji Południowej, Katedra Arabistyki i Islamistyki, Katedra Języków i Kultur Afryki, Zakład Hebraistyki, Zakład Iranistyki, Zakład Islamu Europejskiego, Zakład Japonistyki i Koreanistyki, Zakład Sinologii, Zakład Turkologii i Ludów Azji Środkowej, Zakład Wschodu Starożytnego, Studium Europy Wschodniej, Studium Stosunków Międzykulturowych, Pracownia Studiów nad Buddyzmem, Katedra UNESCO „Global Home – Ethnic Cultures in the Dialog of Civilisations”.

Katedra Azji Południowej kontynuuje tradycję przedwojennego Seminarium Indologicznego UW. Jest ona obecnie największą w Polsce jednostką, prowadzącą prace naukowo-badawcze oraz działalność dydaktyczną z zakresu języków i kultur (w tym religii) państw Azji Południowej, przede wszystkim Indii, ale też Pakistanu, Bangladeszu, Nepalu i Sri Lanki⁸. Pracownikami Katedry w 2011 roku byli⁹: Danuta Stasik¹⁰ – kierownik

⁶ D. Stasik, A. Trynkowska (red.), *India in Warsaw. A Volume to Commemorate the 50th Anniversary of the Post-War History of Indological Studies at Warsaw University (2003/2004)*, Warszawa 2006.

⁷ Zob. www.orient.uw.edu.pl/pl/io/historia/index.html [dostęp: 20.09.2018].

⁸ Zob. www.orient.uw.edu.pl/indologia/pl/index.htm [dostęp: 20.09.2018]. Stronę internetową Katedry Azji Południowej Wydziału Orientalistycznego UW opracowała i wykonała w 2008 roku Beata Kraśkiewicz.

⁹ Lista pracowników katedry na podstawie: *Uniwersytet Warszawski – Wydział Orientalistyczny. Katedra Azji Południowej* [on-line], www.orient.uw.edu.pl/indologia/pl/publikacje/stasik.htm [dostęp: 20.09.2018]. Wcześniej z orientalistyką na UW związany był Andrzej Ługowski.

¹⁰ D. Stasik, A. Trynkowska (red.), *Teaching on India in Central & Eastern Europe*, Warszawa 2006; D. Stasik, A. Trynkowska (red.), *India in Warsaw. A Volume to Commemorate the 50th Anniversary of the Post-War History of Indological Studies at*

(dziedziny specjalizacji: język i literatura hindi, kultura Indii Północnych; nauczane języki: hindi), Piotr Balcerowicz¹¹ (sanskryt, filozofia indyjska, logika, dżinizm), Govindasamy Balasubramanian (język tamiliński, tamilistyka, językoznawstwo), Kailash Narayan Tiwari (literatura i język), Maria Krzysztof Byrski¹² (sanskryt, język hindi, kultura starożytnych Indii, aksjologia), Barbara Grabowska¹³ (język bengalski, literatura i kultura Bengalów, wiznuizm bengalski), Joanna Jurewicz¹⁴ (sanskryt, filozofia indyjska, studia wedyjskie), Artur Karp (sanskryt, język palijski, antropologia kultury indyjskiej, historia, buddyzm), Monika Nowakowska (sanskryt, język hindi, filozofia indyjska, kultura Indii Północnych), Anna Sieklucka (język hindi z elementami urdu, kultura Indii Północnych, literatura hindi i pendżabska), Aleksandra Szyszko (język i literatura hindi), Bożena Śliwczyńska (język bengalski, teatr indyjski, wiznuizm bengalski, sanskryt), Anna Trynkowska¹⁵ (sanskryt, język bengalski, historia i teoria literatury sanskryckiej), Elżbieta Walter¹⁶ (język i kultura bengalska), Jacek Woźniak¹⁷ (język i kultura tamilska).

Warsaw University (2003/2004), Warszawa 2007; D. Stasik, *Hindi Studies at Warsaw University*, [w:] D. Stasik, A. Trynkowska (red.), *Teaching on India in Central & Eastern Europe*, Warszawa 2007, s. 92-101; D. Stasik, *Studia nad językiem i literaturą hindi w Instytucie Orientalistycznym UW*, [w:] M. Popko (red.), *75 lat Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa 2007, s. 123-131.

¹¹ Zob. P. Balcerowicz, A. Bareja-Starzyńska, J. Rogala (red.), *Świat Orientu – Orient w świecie*, Warszawa 2010.

¹² Zob. Manu Swajambhuwa, *Manusmryti, czyli Traktat o zacności*, tłum. z sanskrytu M.K. Byrski, Warszawa 1985; Watsjajana Mallanaga, *Kamasutra, czyli Traktat o miłowaniu*, tłum. z sanskrytu M.K. Byrski, Warszawa 1985; M.K. Byrski, *Methodology of the Analysis of Sanskrit Drama*, Warszawa 1979, 1997 (wyd. 2 poszerzone); tenże, *Concept of Ancient Indian Theatre*, New Delhi 1974; tenże, *Quo vadis Oriental Studies?*, „Cracow Indological Studies”, t. 10, 2008, s. 145-166; tenże, *Quo vadis Orientalistyko?*, „Nauka Polska”, nr 14, 2005, s. 41-55.

¹³ Zob. B. Grabowska, *Kryszna. Z dziejów literatury indyjskiej*, Warszawa 2008.

¹⁴ Zob. J. Jurewicz i in., *Mały słownik klasycznej myśli indyjskiej*, Warszawa 1992.

¹⁵ Zob. A. Trynkowska, D. Stasik (red.), *Teaching on India in Central and Eastern Europe. Contributions to the 1st Central & Eastern European Indological Conference on Regional Cooperation (Warsaw, 15-17 September 2005)*, Warszawa 2007.

¹⁶ Zob. E. Walter, *Gramatyka języka bengalskiego*, Warszawa 2008; też, *Bengali Studies in Poland*, [w:] D. Stasik, A. Trynkowska (red.), *Teaching on India in Central and Eastern Europe. Contributions to the 1st Central & Eastern...*, dz. cyt., s. 102-108; też, *Bengalistyka*, [w:] M. Popko (red.), *75 lat Instytutu Orientalistycznego...*, dz. cyt., s. 133-139; też, *Bengalistyka w Instytucie Orientalistycznym Uniwersytetu Warszawskiego*, [w:] T. Majda (red.), *Szkice z dziejów polskiej orientalistyki*, t. 4, Warszawa 2007, s. 95-126.

¹⁷ J. Woźniak, *Dżajakantan. W kręgu tamilskiej tradycji i nowoczesności*, Warszawa 2010; J. Woźniak, M. Nowakowska (red.), *Theatrum Mirabiliorum Indiae Orien-*

Obsada personalna Katedry Azji Południowej Wydziału Orientalistycznego UW w 2018 roku była następująca: Piotr Balcerowicz (sanskryt, klasyczna filozofia indyjska), Barbara Grabowska (bogowie, literatura i kultura Indii), Joanna Jurewicz (sanskryt), Karolina Łaszewska (język i teksty tamilskie), Monika Nowakowska (sanskryt, ciało, seks i płęć w kulturach indyjskich), Michał Panasiuk (język i historia kina bengalskiego), Weronika Rokicka (język, teksty bengalskie, ruchy społeczne w Indiach: pokojowe i zbrojne reakcje na współczesne problemy), Danuta Stasik (historia literatury hindi i krytyka literacka, diaspora indyjska i jej obraz w literaturze hindi), Bożena Śliwczyńska (sanskryt, teatr indyjski), Anna Trynkowska (sanskryt, klasyczna literatura indyjska), Aleksandra Turek (język hindi, zagadnienia społeczno-kulturowe Indii), Jakub Wilanowski-Hilchen (język, kultura, literatura hindi), Justyna Wiśniewska-Singh (język, literatura hindi), Jacek Woźniak (język, kultura, literatura tamilska, kultura Indii Południowych).

Pracownicy Katedry Azji Południowej prowadzą przede wszystkim prace naukowo-badawcze nad językami i kulturami, tj. cywilizacją tego regionu kontynentu azjatyckiego. Główne obszary ich zainteresowań stanowią: języki indyjskie i ich literatury, kultura i historia Azji Południowej, religia, filozofia oraz sztuka regionu, teatr indyjski, folklor indyjski. Wydział Orientalistyczny UW wydaje „*Studia Indologiczne*”, które przygotowywane są do druku przez Katedrę Azji Południowej. Katedra jest też współzałożycielem Central & Eastern European Network of Indian Studies¹⁸. Jest także członkiem European Network on Contemporary Academic Research on India (ENCARI)¹⁹. Przy Katedrze działa studenckie Koło Naukowe Klub Miłośników Indii „Minakshi”²⁰.

Katedra Azji Południowej prowadziła w 2011 roku oraz w następnych latach studia licencjackie i magisterskie na kierunku orientalistyka (od roku akademickiego 2007/2008 specjalność: indologia), a także magisterskie na kierunku kulturoznawstwo (specjalność: indologia; kontynuacja programów wcześniejszych). Absolwenci studiów magisterskich indologii mogą kontynuować naukę w zakresie językoznawstwa i literaturoznawstwa na studiach doktoranckich Wydziału Orientalistycznego UW. Biblioteka Katedry Azji Południowej gromadzi zbiory o tematyce zgodnej z kierunkiem prowadzonych

talis. A Volume to Celebrate the 70th Birthday of Professor Maria Krzysztof Byrski, „Rocznik Orientalistyczny”, t. 60, nr 2, 2007, Warszawa 2007.

¹⁸ Zob. www.ceenis.uw.edu.pl [dostęp: 20.09.2018].

¹⁹ Zob. www.encari.eu [dostęp: 20.09.2018].

²⁰ Zob. www.uw.edu.pl/pl.php/student/storg/orgzar.html [dostęp: 20.09.2018].

w Katedrze badań i studiów. Księgozbiór indologiczny liczył w 2011 roku około 14 000 woluminów. Biblioteka współtworzy system biblioteczno-informacyjny Uniwersytetu Warszawskiego. Część zbiorów posiada opisy w katalogu on-line Biblioteki UW²¹.

W 2008 roku w ramach nowej struktury Wydziału Orientalistycznego została powołana jednostka naukowo-badawcza o interdyscyplinarnym charakterze pod nazwą Pracownia Studiów nad Buddyzmem. Nawiązuje ona do tradycji i osiągnięć warszawskiej szkoły buddologii, utworzonej przez S. Schayera²².

Instytut Orientalistyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

Oprócz Katedry Azji Południowej Wydziału Orientalistycznego UW działalność naukowo-badawczą, skoncentrowaną na Indiach i hinduizmie, prowadzi wspomniany wyżej Instytut Orientalistyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. W 2018 roku jego pracownikami byli: Piotr Borek (cywilizacja hinduska, język urdu, literatura i język hindi), Marzenna Czerniak-Drożdżowicz (sanskryt, teksty sanskryckie, religie, społeczeństwo, kultura i sztuka Indii, architektura świątynna, ikonografia hinduizmu), Ewa Dębicka-Borek (sanskryt, teksty sanskryckie, wisznuiizm, indyjskie społeczności plemienne i ich akulturacja).

Prace dyplomowe na temat hinduizmu

Na polskich uczelniach, przede wszystkim w Katedrze Azji Południowej Wydziału Orientalistycznego UW oraz w Instytucie Orientalistycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, zrealizowano szereg prac na temat kultury i religii Indii, w tym hinduizmu. Prace o tej tematyce powstają również na innych uczelniach. Wskazując kilka notek dokumentacyjno-bibliograficznych, należy tu podkreślić konieczność zestawienia katalogu wszystkich prac dyplomowych z zakresu szeroko pojętej indologii oraz innych nauk, badających kulturę i religie Indii, które zrealizowane zostały na polskich uczelniach w określonym przedziale czasowym (np.: od 1945 roku, od 1989 roku, od 2000 roku).

Od 2011 roku w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie powstały m.in. prace magisterskie: M. Ostrowska,

²¹ Zob. www.orient.uw.edu.pl/indologia/pl/biblioteka.htm [dostęp: 20.09.2018].

²² Zob. www.orient.uw.edu.pl/buddologia/index.htm [dostęp: 20.09.2018].

Przeżłanie Jana Pawła II do wyznawców hinduizmu w świetle podróży papieskich do Indii, Warszawa 2011 (promotor: ks. W. Kluj, Wydział Teologiczny UKSW); K. Załęgowska, *Możliwość dialogu między hinduizmem a chrześcijaństwem w świetle pogromów z lat 2006-2009*, Warszawa 2011 (promotor: ks. W. Cisło, Wydział Teologiczny UKSW).

Powstała także praca licencjacka: A.M. Wiśniewska, *Praca teoretyczna. Dusza i jej losy po śmierci w koncepcji Platona oraz w hinduizmie z nawiązaniem do sztuki religijnej. Dyplom artystyczny: „Ujęcie śmierci w poezji Haliny Poświatowskiej”*, Katowice 2014 (promotor: D. Rymar, Wydział Artystyczny UŚ w Katowicach).

Dorobek naukowo-badawczy Marii Krzysztofa Byrskiego

Wśród wskazanych autorów na szczególną uwagę zasługuje praca naukowo-badawcza oraz translatorska M.K. Byrskiego. W 1990 roku autor ten ogłosił artykuł pt. *Hinduizm ofiary i hinduizm wcielenia*²³. Publikacja przedstawiała dwie wiodące idee hinduizmu: ofiarę oraz wcielenie (inkarnację). *Brahmany*, sięgające X-VII wieku, mówią o ofierze, jako uniwersalnej zasadzie życia oraz naturze wszystkich stworzeń i rzeczy. Ofiarę składa sam z siebie pracłowiek – Pan stworzeń. W artykule encyklopedycznym pt. *Hinduizm* autor stwierdza, iż ofiara ta

„polega na samoofiarowaniu się personifikowanego Absolutu, który jednocześnie poprzez żar i ascezę wylania z siebie wielość, oraz na odwrotnym procesie reintegracji wielości w «to jedno bez drugiego»; owa ofiara powołuje do istnienia wszystkie byty począwszy od bogów i ludzi aż po kamień”²⁴.

²³ Tekst ukazał się [w:] H. Zimoń (red.), *Religie pozachrześcijańskie w procesie przemian*, Warszawa 1990, s. 71-81.

²⁴ M.K. Byrski, *Hinduizm. I. Doktryna*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 6, Lublin 1993, kol. 888. Hasło *Hinduizm* zawiera, oprócz części napisanej przez M.K. Byrskiego, również sekcje opracowane przez innych autorów, zob. G. Głuchowski, *Hinduizm. II. Dzieje*, [w:] tamże, kol. 891-894. Świadectwem polskich badań nad hinduizmem jest zestawiona przez E. Sakowicza w tym hasle bibliografia (kol. 895-896). W zaprezentowanej na blisko 1,5 kolumny bibliografii wskazana została podstawowa literatura z zakresu hinduizmu (do 1990 roku). Wśród wymienionych w spisie literatury publikacji zauważyć należy dzieła wybitnych polskich badaczy hinduizmu: Hanny Wałkówny, Marii Jakimowicz-Shah, Andrzeja Jakimowicza, Eugeniusza Słuszkiewicza.

Innym interesującym tekstem M.K. Byrskiego jest artykuł *Hindusi – najstarsi bracia w wierze?*²⁵. Wybitny polski indolog wskazał na hinduistów, którzy są przekonani, że łączy ich z chrześcijanami silne poczucie braterstwa z uwagi na znaczenie ofiary w doktrynach ich systemów religijnych. Wraz ze „starszymi braćmi w wierze” (Żydami) i „braćmi młodszymi” (Arabami oraz wszystkimi muzułmanami) hinduiści wyznaczają braterską społeczność monoteistów. Warto tu bowiem zauważyć, iż nie traktują oni swej religii jako systemu politeistycznego, lecz jako religię „jednego bytu, którego wieszcz (poeci) różnorako zowią”. Stąd mówi się o hinduistach jako „najstarszych braciach w wierze”.

Oryginalnym artykułem omawianego autora jest *Słowo usłyszane (śruti) i Słowo ujrzone (daršana) hindusów a Słowo wcielone chrześcijan*²⁶. Godnym uwagi są nadto inne opracowania M.K. Byrskiego²⁷. *Notabene*, autor ten ma ogromne zasługi jako tłumacz²⁸.

Badacze spoza środowisk akademickich

Indiami zajmują się też związane z Warszawą osoby (niekoniernie badacze akademicy), udostępniające zainteresowanym wiedzę o kulturze indyjskiej poprzez tłumaczenia dzieł z sanskrytu na język polski. Stefan Ziemiński, stały „bywalec” aśramu hinduistycznego guru Ramana Mahariszego w Tiruvannamalai, u podnóża góry Arunachala w stanie Tamil Nadu w Indiach, organizuje w Puszczy Kampinoskiej tygodniowe kursy sanskrytu mówionego.

Działalność prowadzi nadto założona w 2011 roku Fundacja Vivaswan, której celem jest

„udostępniania elementów cywilizacji indyjskiej służących ogólnoludzkim wartościom: prawdzie – dobru – pięknu. Fundacja działa na terenie Indii, jak i Polski. Prowadzi badania i publikuje w dziedzinie indyjskich nauk humanistycznych

²⁵ Tekst ukazał się [w:] K.J. Pawłowski (red.), *Benares a Jerozolima*, Tyniec 2007, s. 83-99 (wersja wcześniejsza: *Najstarsi bracia w wierze? Chrześcijaństwo w poszukiwaniu szerszej ekumeny*, „Studia Bobolanum”, nr 1-2, 2001, s. 17-26).

²⁶ Tekst ukazał się [w:] J. Wawrzyniak (red.), *Indie – Kościół – Salwatorianie. Z przeszłości ku przyszłości*, Kraków 2010, s. 11-33.

²⁷ Zob. M.K. Byrski, *Methodology of the Analysis...*, dz. cyt.; tenże, *Concept of Ancient Indian...*, dz. cyt. Zob. również: tenże, *Quo vadis Oriental Studies?*, art. cyt.; tenże, *Quo vadis Orientalistyko?*, art. cyt.

²⁸ Zob. Manu Swajambhuwa, *Manusmryti...*, dz. cyt.; Watsajana Mallanaga, *Kamasutra...*, dz. cyt.

i przyrodniczych (filozofia, literatura piękna, sztuka, religia, joga, ajur-weda itd.)”²⁹.

Zainteresowany sanskrytem Andrzej Babkiewicz założył i prowadzi stronę internetową www.indika.pl. Prowadzi też stronę o *Bhagawadgicie*, gdzie prezentuje podstawy filozofii i etyki hinduizmu³⁰.

Krzysztof Sliwiński, obecnie mieszkający w Lublinie, przez lata pracownik Muzeum Azji i Pacyfiku w Warszawie, zestawił wykaz literatury sanskryckiej przetłumaczonej na język polski. W spisie tym zamieścił ponad 30 pozycji, w tym – jako ostatnią – *Dramat staroindyjski. Bhasa – Kalidasa* w przekładzie M.K. Byrskiego. Dzieło to, liczące 1033 strony, ukazało się w serii Biblioteka Narodowa. W wykazie znajdują się też pozycje *sensu stricto* hinduistyczne.

Badania nad hinduizmem w obrazach

W 2013 roku miała ukazać się drukiem książka Gerarda Głuchowskiego pt. *Sztuka medytacyjna w świetle jogi klasycznej*. Jej autor – filozof, indolog, sanskrytolog – przez lata związany był z Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Jest także malarzem, artystą ceniącym symboliczną „mowę” obrazu. W obrazach „opisał” idee filozoficzne zrodzone w Indiach. Kompetencje G. Głuchowskiego zostały docenione przez kierownictwo redakcji *Encyklopedii katolickiej* – rzecz można – pomnikowego w kulturze polskiej dzieła, wydawanego przez Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Uczony ten zapraszany był do opracowywania haseł dotyczących religii, kultury i filozofii Indii. Informacja o kompetencjach naukowych G. Głuchowskiego pozwala zauważyć przede wszystkim jego zdolność syntetyzowania myśli, co jest dziś raczej rzadką umiejętnością. Niezwykłą syntezę myśli stanowią również jego obrazy.

Niepublikowana książka G. Głuchowskiego składa się z dwóch części. Pierwsza oznaczona została jako *Wstęp* i traktuje o symbolizmie sztuki indyjskiej. Omawia sztukę jogi klasycznej oraz wskazuje na nią jako obiektywizację doświadczenia wewnętrznego. Całość wyrażona została w oszczędnych słowach. Objętość tej części pracy zamyka się w 13 stronicach wydruku komputerowego. Część druga prezentuje 40 zdjęć – obrazów namalowanych przez G. Głuchowskiego pod koniec 80. lat XX wieku, głównie w 1988 roku. Obrazy te tworzą swoistą galerię. Każdy z osobna stanowi syntezę poszczególnej

²⁹ Zob. www.vivaswan.pl [dostęp: 20.09.2018].

³⁰ Zob. www.bibliotekajogi3.pl [dostęp: 20.09.2018].

prawdy systemu filozoficznego jogi. Wszystkie razem symbolizują natomiast cały system. Każdy obraz posiada motto zaczerpnięte z tekstu sanskryckiego. Tytuły tych przedstawień są słowną syntezą ich plastycznego wyrazu, np.: *Kosmiczne rytmy, Kosmiczny charakter ludzkości, Realizacja jogi, Rzeczywistość podmiotowa i przedmiotowa, Joga i zjawiska świadomości, Przemiany świadomości, Funkcje świadomości, Świadomość podmiotowa i przedmiotowa, Powstanie powszechnej świadomości, Realizm procesu poznania, Jedność poznania i działania, Poznanie przedmiotu nieograniczonego czasem, Poznanie samoświadomości, Konieczny związek podmiotu i przedmiotu, Natura czasu. Czas rzeczywisty i urojony, Drogi do absolutnej wolności, Prawo karmana, Istota reinkarnacji, Zanik zjawiskowej podmiotowości*. Tytuły te ujawniają m.in. proces „spotkania się” albo konfrontacji pojęć wypracowanych w nurcie kultury klasycznej (grecko-rzymskiej) z pojęciami cywilizacji indyjskiej.

Obrazy G. Głuchowskiego udzielają odpowiedzi na odwieczne pytania nie tylko mieszkańca subkontynentu indyjskiego, ale i Europy Środkowo-Wschodniej, dotyczące zagadki istnienia człowieka i świata, pochodzenia wszechświata, a także stosunku człowieka do niego. Trzeba w tym miejscu podkreślić, iż obrazy te były przed laty publicznie wystawiane, m.in. w założonym przez prof. Narendrę Śrīvastava Centrum Sztuki Graficznej (The Centre for Graphic Art) w Delhi w Indiach. Jeden z największych autorytetów współczesnych Indii w dziedzinie sztuki i krytyki literackiej, Krishna Chaitanya, stwierdził w 1992 roku, iż „najlepszym przedstawicielem sztuki tantryzmu jogaczary wydaje się być Europejczyk” – Gerard Głuchowski. W dziele zamieszczony został też słowniczek ważniejszych terminów sanskryckich.

W średniowieczu przewodnikiem po Biblii była dla niezliczonej rzeszy chrześcijan tzw. *Biblia pauperum*. Nieznający teologii mogli poznać ją w dostateczny sposób, patrząc na obrazy i słuchając wyjaśnień mnicha czy prezbitera, dotyczących poszczególnych elementów i szczegółów je tworzących (postaci, sytuacji, kształtu, barw, światła). G. Głuchowski chce, by jego obrazy opisały jogę dla tego, kto w ogóle nie zna filozofii Indii, w tym filozofii jogi. Obrazy te adresowane są do tych właśnie osób, ale też i do specjalistów: indologów, orientalistów, którzy będą mieli sposobność zweryfikowania „języka” barwy i kształtu (plastycznej symboliki) z posiadaną i uprawianą przez nich wiedzą naukową.

Biogramy polskich badaczy hinduizmu w Wikipedii w języku esperanto

Wspomniany wyżej K. Śliwiński przetłumaczył na język esperanto i opublikował w Wikipedii biogramy wielu polskich badaczy hinduizmu. Są to: Leon Cyboran, Wanda Dynowska, Eugeniusz Słuszkiewicz, Franciszek Tokarz, Andrzej Gawroński (Hiranmoy Ghoshal), Gerard Głuchowski, Jan Kieniewicz, Maryla Falk, Stanisław Franciszek Michalski, Konstanty Regamey (Constantin Régamey), Anna Rucińska, Zygmunt Rysiewicz, Stanisław Schayer, Maciej Stanisław Zięba³¹.

Jednym z pierwszych biogramów przetłumaczonych przez K. Śliwińskiego na język esperanto i opublikowanych w tym języku w Wikipedii w 2010 roku był biogram o. Mariana Żelazka. Po konferencji w Pieniężnie (28 września 2018 roku) biogram – jak mnie poinformował jego autor – zostanie uzupełniony.

Kilka lat temu – według informacji K. Śliwińskiego – Wikipedia wyróżniła 1000 najważniejszych haseł. Wśród nich jest hasło *Hinduizm*, najlepiej opracowane w około 10 językach, m.in. w esperanto (*Hinduismo* oraz *Hinduisto*), po rosyjsku, francusku. Niedawno wprowadzone zostało do Wikipedii hasło w języku polskim *Tadeusz Margul*.

~•~

EUGENIUSZ SAKOWICZ

Badania nad hinduizmem w Polsce

Streszczenie

Indie (ich języki, kultury i religie, w tym hinduizm) od XIX wieku stanowią przedmiot zainteresowania środowisk naukowych Europy Zachodniej. W Polsce zagadnienia te stały się przedmiotami akademickimi po odzyskaniu w 1918 roku suwerenności. W tym roku przedmiotem wykładanym na Uniwersytecie Warszawskim stał się sanskryt. W 30. latach XX wieku wyróżnił się Instytut Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego. Obecnie prace naukowo-badawcze z zakresu indologii prowadzone są w Katedrze Azji Południowej Wydziału Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego, w Instytucie Orientalistycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie oraz na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu. Katalog

³¹ Zob. www.eo.wikipedia.org/wiki/Kategoria:Polaj_hindologoj [dostęp: 20.09.2018].

polских badaczy Indii i hinduizmu jest imponujący. Jednym z najwybitniejszych indologów jest Maria Krzysztof Byrski. Aktywni są nadto badacze spoza środowisk akademickich.

Słowa kluczowe: Gerard Głuchowski, hinduizm, Indie, Instytut Orientalistyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Katedra Azji Południowej Uniwersytetu Warszawskiego, Maria Krzysztof Byrski.

EUGENIUSZ SAKOWICZ

Research on Hinduism in Poland

Abstract

India (its languages, cultures and religions, including Hinduism) from the nineteenth century is the object of interest to the scientific communities of Western Europe. In Poland, these issues became academic subjects after the regaining of sovereignty in 1918. That year, for the first time, Sanskrit was taught at the University of Warsaw. In the 1930s, the Oriental Institute of the University of Warsaw was distinguished for its interest in Hinduism. Currently, scientific research in the field of Indology is conducted at the South Asian Department of the Warsaw University Faculty of Oriental Studies, at the Oriental Institute of the Jagiellonian University in Kraków and at the Adam Mickiewicz University in Poznań. The catalog of Polish researchers of India and Hinduism – professionals, people of science is impressive. One of the most prominent indologists is Maria Krzysztof Byrski. Also, researchers from outside the academic world are active.

Keywords: India, Hinduism, Maria Krzysztof Byrski, Gerard Głuchowski, Oriental Institute of the University of Warsaw, South Asian Department of the University of Warsaw.